

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

ՆԵՐՍԷՍ ԼԱՄԲՐՈՆԱՅԻ

Գ. — ԳՈՐԾԻՆ ՏԱՐՈՂՈՒԹԻՒՆԸ

ԿԱՍ ԿԵԻՌԸ

1. — ԾԱՆՆՈՒԹԱՆ ԿԵԴՐՈՆԸ

ՕՑԱ ԳՈՐԾԻՆ

Ինձի համար հաճելի է հեղինակներու գործին վերաբուժման յիտոյ, անոնց մէջ ծանրանալ այն քանի մը հիմնական կողմերուն՝ որոնք ունեն հեղինակ ամենէն աւելի ճիշդ կը յատկանշեն: Ոչգ եղաւ Շնորհալիին համար: Ն. Լամբրոնացի աւելի քան յարմար անձնաւորութիւն մըն է նման փորձի մը: Պիտի չտարուիմ իր հէքեթովը, կաթնիկ-կամօտ անձերու մօտ իր ստեղծած հմայքովը, ոչ ալ պիտի տարուիմ հայ աւան-դապահ ուղղութեան իր հանգէպ բանաձեւած որոշ վերապահութեամբ: Գրագէտի մը խղճմանքն է որ ուուն կուտայ ինձի:

Ա. — Կ'ուրամամ իր ամբողջ մեկնողական գործը. — Մէջն ըլլալով շատ գեղեցիկ գիրք մը, Պատարագամատոյցը, խոստովանելով հանդերձ թէ այս վերջինի մէջ անխուսափելի հասարակ տեղիքներու դէզը, մեթոտին պարտադրանքը, երբեմն կը մնան անկարող մթազնեւ ուս հաստատուն, բուռն խառնուածքը, ջիւղը, ինչպէս կ'ըսեն նորերը, հաւատքին տենղը, որ բանաստեղծական շառայլ մը կ'անցնէ մեկնողական թո՛ր ու բուռն է մեզի կուտայ զգայութիւնը մարդու մը, մօտիկը դրուելու չափ շնորհի զոր կը հաստատենք եկեղեցւոյ խաւտիպ գո՛ծ մեկնիչներուն մօտ — Ս. Օ. գոստինոս, Ուոգինէս, Բարսեղ, Ոսկերեւորան: Յաւ է ինձի որ այս նշմարները, «պահերը» այդ ընդարձակ գործին մէջ ըլլան թեթեւ և պատահական: Աւելի ցաւ՝ որ գործին մէջ իր ժողովուրդին հոգին չտրուի հաստատել ինձի: Կրնայ ըլլալ որ պահանջներս նկատուին չափազանց տեսական: Բայց համոզուած եմ որ Ս. Օգոստինոսի խոստովանութիւնը քրիստոնեայ ըլլալուն չափ,

եթէ ոչ աւելի, հոգովեական է, ու Պողոսի Թուղթերը որոշ չափով հրեան կը յայտնեն: Տրուած ըլլալով որ ճիւղեքի՛ր իր կարողութիւնը ոչ ոք ունեցած է մեր մէջ իրեն չափ, Ն. Լամբրոնացի ի վիճակի էր իր ժողովուրդն ալ խառնելու իր մեկնութեանց ընդհանուր բարեխառնութեանը: Ով որ կ'աւարտէ Ոսկերեւորանի ճառերը, յստակ մտապատկերներ կ'ունենայ Բիւզանդիոնի ընկերութեանէն, բարբերէն, հոգեբանութեանէն: Պատարագամատոյցը ոչինչ կը խօսի հայ հոգիէն: Մեկնողական մնացեալ վաստակին համար կը կրկնեմ վճիռը Դուրեան Սրբազանին:

Բ. — Կը մեռեմ իրեն բանաստեղծի տարակամ իսկ ընդհանր. — Իր ազօթքներուն, ճառերուն եւ մեկնութեանց վրայ անխնայ իր սիրտը պարպող այս մարդը, և իր թուղթերուն և իր պատուէրներուն մէջ իր միտքը չարչիւղ այս իմաստունը, կարծես չուզելով կամ հարկադրեալ ձեւով կը մօտենայ չափուած խօսքին, անով ըսելու համար ամենէն հասարակ բաները մի ունէ միջակ տաղաչափի նման: Ուշագրաւ է մանաւանդ խոր վրիպանքը Շնորհալիի կեանքին վրայ իր մէկ բաւական երկար քերթուածին, քանի որ անոր զաւակն էր գրեթէ: Իր շարականները սովորական խօսքեր են, թերեւս եղանակով միայն զիրենք արդարացնող:

Պարտաւոք եմ յայտարարել որ այս մարդը զուրկ չէ բանաստեղծի զգայութենէն: Իր արձակը գեղուն է անով, իր կեանքը սրտատուչ քերթուած մըն է: Այնքան շատ ազօթած ու լացած է որ կարծես գրելու տեղ ապրած ըլլայ բանաստեղծի ըզգայութիւնը:

Գ. — Կը ծանրանամ իր բոլոր թուղթերուն եւ խորհրդածութիւններուն վրայ. — եթէ աւելցնենք քանի մը ճառ — Հոգեպալուստի և Համբարձման — կ'ունենանք զրական մասը այս մարդուն:

Թուղթերը բազմատեսակ են: Տուի անոնց անունները: Եթէ անոնք առաջնակարգ վկայութիւններ չեն, ժամանակ մը համադրող, մտայնութիւններ սեւեռող, որոնցմով կարելի ըլլար ճանշնալ աշխարհներ, և բարբեր — գէթ հայ հին գրականութեան մէջ այն բացառիկ քանի մը էջերն են ուր մեզի տրուած է շփուիլ անձնաւորութեան

մը հետ: Կ'անցնին մտքէս Փարպեցին, Ման-
գակունին, Օձնեցին, Մագիստրոսը, Շնոր-
հալին և այն հատուկտոր կենսագիրները
որոնք պատմութիւնը խառնած են աստ-
ուածաբանութեան և մեծ մարգերը հեշ-
տագին սրբացուցած են: — Կորին, Մե-
րոպ երէց, Մխիթար Անեցի, Գր. Սկեւռա-
ցի և տակաւին Սովեթներուն մէջ հաւաք-
ուած հատուկտորներու պատուական հեղի-
ները: — Ասոնց մէջ Լամբրոնացին յանկու-
ցիչ գէմք մըն է: Ուշագրաւ է իր միտքը,
ներողամտութեան լայնքով, տրամաբանելու
շատ կորովի յարգարանքով, վերացեալ ի-
րողութիւնները կրնանք անհեշտ և ձգտող, որ
սակայն յամախ կը խաղաղի զգալութեան
կրակով: Ասով չեմ երթար անոր մէջ ի-
մաստասէր մը հաստատելու աստիճան, Բայց
իւր խորհելու ձևը ըլլալով հանդերձ կիրքի,
ջերմութեան որով չափով ենթակայ, մեր
հին մատնագրութեան ամենէն կորովին է:
Այդ Թուղթերուն մէջէն, բացի իր մտքէն,
մանաւանդ իւր խառնուածքը, մշտագործօն
իւր անձը, յանգուգն իր դիտողութիւնը, ի-
րերը տեսնելու, դատելու, գասաւորելու,
զգալու իւրակերպ իր գեղեցկութիւնը: Յի-
շել որ այդ թուղթերէն ոմանք ճշմարանձ-
նակականն են, այսինքն իրեն, իբրև հո-
գի գաստարակի ուղղուած տաղանգներ
ու իբր պատասխան: Իր խորհրդածու-
թիւնները որոնց հասցէները կը պակսին,
կը խորհիմ թուղթեր են ուղղուած այս ու
այն իշխանին, եպիսկոպոսին, երէցին, ա-
րեղային ևն: Գրիգոր Տղայ կաթողիկոսին
վերագրուած թուղթը լայնօրէն կը բանայ
մեզի այդ մարդուն ջղային դրութիւնը:
Տարտնի ատենաբանութեան մէջ ալ, հա-
կաւակ աստուածաբանական մեծ մթերքին,
գոհուար չէ զգալ կրակոտ եկեղեցականը,
իւր գտնէն խանդավառ, որ կը մոռնայ չըը-
շմը, գիրքին պատմչները, և անդուռն
կը բանայ իւր բերանը պոռալու համար իւր
բոլոր գաւառութիւնները, գանգատները, իւր
ժամանակը եղծանող ամէն կարգի աղան-
գաւորներու:

Կը քնայ խօսիլ շատ գովուած իւր ճա-
ռերէն, գլխաւորաբար Հոգեպալսեան եւ
Համբարձման ճառերը, որոնցմէ մէկը կար-
ծեմ Տօնացոյցին մէջ ալ մտած է: Այս ճա-
ռերուն համարաւ հաւանաբար անկէ է որ
շատ զօրաւոր անձնականութեամբ մը պաշտ-

պանուած են երկուքն ալ: Զմոռնալ որ
ճառը (discours) շատ մօտիկն է հասարակ
տեղիքին: Ինչ զարմանք որ կաթողիկ եկե-
ղեցին որուն աստուածաբանութիւնը զօրա-
ւոր տրամաբանութեան մը կը կոթին ըլլար
չեղտօրէն յանձնարարած նոյն իսկ պար-
տադրած այս սեւը իւր բոլոր վարդապետ-
ներուն:

ԾԱՆՈԹ. — Եկեղեցւոյ բեմէն արտա-
սանուելիք խօսքին նկարագրը ըլլալէ ա-
ւելի ինքնատուութիւն, նորութիւն, պար-
տաւոր է հետեւիլ աւանդութեան, անկէ չը
չեղելու գնով: Որքան բառ առ բառ, բնա-
բան առ բնաբան մօտիկն ըլլանք հին ուսու-
ցումին, այնքան զերծ ենք վտանգէ:

Ճառերուն մէջ մօտէն կը զգամ անձը իւր
բոլոր նկարագիրներովը — զիմեւ այս մա-
սին «ՄԱՐԿԱՆ» գլուխին: Թուղթերուն պա-
րագայականութիւնը, աշխարհայնութիւնը,
ասոնց մէջ կը պակսի: Թխարները երկնա-
յինով ողողունի մը, խորհուրդով թրթռալ
մը, տրամաբանելու տեղ որով տրամադրու-
թիւն մը զգալու՝ այս ճառերուն կուտան
բացառիկ տարողութիւն: Մեր պատրիարք-
ները կ'սխործիւն Հոգեպալսեան ճառը աշ-
խարհաբար կարգաւ եկեղեցւոյ բեմէն, Կան-
խող դարու քահանայ մը — արեւելահայ —
այդ ճառը թարգմանած է աշխարհաբար
և տպած: Ասոնք փաստիւ են թէ մեր հին
ջատագովական գրականութեան մէջ այս
էջերը այն քիչերէն են ուր զգայնութիւնը
ըլլայ տիրապետող իմացականութեան վրայ:
Յիսունէ աւելի մեծ ու փոքր հատորներու
հեղինակ մարդու մը մասին գնահատման
սա քիչ մը խիստ կշիռը թող չզարմացնէ
ձեզ: Դուք տեսաք թէ նոյն չափը գործա-
ծեցինք Շնորհալիին համար:

ԾԱՆՈԹ. — Ամէն անգամ որ մեր հին
մատնագրութեան մէջ վարդապետական,
մեկնողական, և սրբազան բանաստեղծա-
կան էջերու վրայ փորձենք արդար վերու-
ծում մը, միշտ ալ պիտի գիմաւորուինք
այս տաղանգներէն: Կենդանի տպուած
Լամբրոնացին իւր այն մասին մէջ ուր եկե-
ղեցւոյ խորհուրդները, եպիսկոպոսներու
պատկերները, քահանաներու արարմունք-
ները, կարճ՝ հոգեւոր կեանքը շահագրգռող
ամէն երեւոյթները վերլուծումէ կ'անցնէ
մարդը, ինծի տրուեցաւ հաստատել անձ-
նական շատ կենդանի դիտողութիւններ:

3. — ԱՌԱՒԵԼՈՒԹԵԱՆՆԵՍ ԵՒ ԹԵՐՈՒԹԵԱՆՆԵՍ

ԱՌԱՒԵԼՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ա. — Մեր հին գրականությունում ամենեկն տրամաբանական ոճով կայ այս մարդուն մեջ. Գրեթե այն եղանակը որուն ուժը կուգայ մտածումին, անոր խորությունն է իրաւունքներն: Այս պարագան է որ կ'անդրադառնայ, կը կարծեմ, որպէսզի իր նախադասութիւնը չըլլայ հատկութիւն, չնչառ կամ օծուն, թոյլ ու սողոսկուն: Այլ ըլլայ ծանր, մտածումը հագնող, զայն տարազող, այդպէսով լայն և զօրաւոր յօրինում (constitution) մը: Կաթոլիկները զուր տեղը չէ որ կը հիանան այդ ֆրազիի զբայ: Առաւելութիւն՝ որ շատ քիչ անգամ իր լեզուն ենթարկուած ըլլայ Ոսկեզարէն վերջ մեր գրողները պղտորող յանցանքներուն, անճշտութեանց, քերականական զանցումներուն, կուտակման, բառական հետորոշութեան, օգայնութեան ևն: Այլշան կրկնութեան կ'անուանէ անոր ոճը: Վերապահեմ այդ կարծիքէն քանի որ հոմալացի առեւտրականին տրամաբանութեան մօտ միտք մը թէ՛ և, Լամբրոնցանին չունի զգայարանքը գեղեցիկ ֆրազին: Ձէ հետորոշած, պատիւ մըն է այդ իրեն, բայց չէ ալ յօրինած, այս վերջին բառը առնելով արուեստի իմաստով:

Բ. — Անհուն իր անճանալանութիւնը որ լեցուցած է իր 30 տարիները, լեցուցած է իր գործը ու եօթը դար է և չէ պաղած զեռ իր կրակէն: Իր թուղթերէն եթէ զեղչենք պարագայականը ու դաւանաբանականը, մնացածը կեանքն է այս անգամ — գլխադրով —, այսինքն ամէն ժամանակներու ու ամենէն հրատապ հարցերը: Անոր շնորհ չենք կրնար մտածել այլ կ'ապրինք: Ահա թէ ինչու թուղթերուն խռովիչ գեղեցկութիւնը բանաստեղծութեան պէս կը տպաւորէ մեզ:

(3)

Գ. ՕՇԱԿԱՆ

ՊԱՂԵՍՏԻՆԱԳՐԱԿԱՆ

ՆԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԸ

(ՂԱՍ. Է. 11 — 17)

Նոր Կտակարանին մէջ այս քաղաքին անունը Ղուկաս Աւետարանով միայն յիշատակուած կը գտնենք (Ղկա. Է. 11), Այժմ՝ երեմիայի այս քաղաքը կիսակործան գիւղի մը երեւոյթը ունի, Նեյքն անունով աղաւաղուած, խղճալի և ցեխոտ յաջորդական խրճիթներու շարքով մը, ձէպէլ էլ—Տահի կամ Փոքր—Հերմոնի հիւսիսային—արեւմտեան անկեան ծայրը հաստատուած, ուրկէ՛ գէպի վար Սգրայիթը ընդարձակ և կանաչադարձ դաշտը կը տարածուի:

Լեռը ձէպէլ—Տահի կը կուլուի, սուրբ հռչակուած իսլամ կրօնաւորի մը անունով, որուն գերեզմանը լերան գագաթին վրայ ցոյց կը տուի, կոնաճեւ կատարով մը բարձրացած:

Փոքր Հերմոն լեռը, երեք լեռներու կատարներէ կը բաղկանայ, գրեթէ միեւնոյն բարձրութեամբ (1815 ոտք բարձր ծովու մակերեսէն), արեւելեան կողմինը՝ ձէպէլ—Անարուս, մէջտեղինը՝ ձէպէլ—Անուլ, երկուքն ալ հարսիսային կազմուածքով, իսկ հարաւ—արեւմտեանը՝ ձէպէլ—Տահի՝ պաղալթի կազմուածք ունի:

Այժմ այս գիւղին մէջ հազիւ 200 իսլամներ կը բնակին: Դիւղին շուրջը բազմաթիւ քարէ աւերակներ և փլատակներու մնացորդներ կան, որոնք ցոյց կուտան թէ՛ անցեալին մէջ այս տեղը շատ կարեւոր քաղաք մըն է եղած: Քաղաքը ժամանակին պարիսպներով շրջապատուած և ամրացուած չէր հաւանաբար, վասնզի՛ պարիսպի և ամրութեանց մնացորդներ և հետքեր գոյութիւն չունին: Սակայն, Գօնտէր, «Վրասաշինութեան Արուեստը» աւունով իր գրքին մէջ (էջ 122) Ղուկասի Աւետարանին, «ի դուռն քաղաքին» (12) հատուածէն, պարիսպի մը հետքը մատնանշել ցոյց տալ կ'ուզէ, սակայն՝ այս ենթադրութիւնը հաւանական չէ. օրինակի համար, երբ Վճորին դուռը, «Անցքին դուռը» և կամ «Անկեան դուռը» կ'ըսենք,